

(ارزیابی توسعه انسانی جمعیت زنان مناطق روستایی در شهرستانهای استان همدان)

یوسف غلامی سفر^۱

(عضو هیأت علمی دانشگاه پیام نور مرکز رزن)

Gholamisafar2003@yahoo.com

چکیده

۳/۵ cm

مقاله حاضر با استفاده از روش اسنادی و با تکیه بر اطلاعات موجود در سرشماریها، سالنامه های آماری، گزارشهای ثبت و احوال سطح توسعه انسانی را در جمعیت زنان روستایی شهرستانهای مختلف استان همدان بررسی نموده و اقدام به رتبه بندی آنها نموده است. در بررسی شاخص توسعه انسانی از دو مؤلفه طول عمر و دانش بهره جسته شد. برای ارزیابی طول عمر شاخص امید به زندگی در بدو تولد و در هشتاد سالگی با استفاده از نرم افزار PAS و به روش غیر مستقیم محاسبه گردید. سطح دانش با محاسبه معرفهای نسبت باسوادی بزرگسالان، نسبت افراد در حال تحصیل و میزان افراد در حال تحصیل در مقاطع عالی ارزیابی گردید. نتایج نشان دادند که یک نابرابری عمیق در کل شاخص توسعه انسانی و همینطور در مؤلفه های آن در بین مناطق روستایی شهرستانها و جمعیت زنان آن مناطق وجود دارد. با توجه به شاخص توسعه انسانی بدست آمده در جمعیت زنان روستایی، شهرستان اسدآباد در سطح ضعیف، بهار، رزن، کبودراهنگ، تویسرکان و همدان در سطح متوسط و نهاوند و ملایر در سطح خوب مرتب گردیدند.

واژه های کلیدی: (توسعه، توسعه انسانی، امید به زندگی، دانش، استان همدان)

۱- عضو هیأت علمی و مربی گروه علوم اجتماعی دانشگاه پیام نور

۱- بیان مسئله

علی‌رغم اینکه برداشتها و تعاریف ارائه شده در رابطه با مفهوم توسعه بسیار متنوع می‌باشد، بهبود شرایط کلی زندگی مردم بعنوان هدف کلی هر برنامه توسعه مطرح می‌باشد. رویکردهای اولیه در باب توسعه، رسیدن به این هدف را تنها در حیطه تغییرات اقتصادی ممکن می‌دانستند. لیکن با گذشت زمان و انجام پژوهشهای مختلف، رویکردهایی همچون نوسازی و وابستگی که بیشتر بر شاخصهای کمی توجه داشتند، مورد نقد قرار گرفتند. بیشتر اندیشمندان متاخر همچون مایکل تودارو (تودارو، ۱۳۷۸: ۲۳)، پروکفیلد (لانگ، ۱۹۷۷: ۱۰)، لمن (ازکیا و ایمانی، ۱۳۸۷: ۷)، سن (۱۹۹۹)، استیگلیتز (۲۰۰۲) و سرویز (۱۹۹۹) هرچند پیشرفت اقتصادی را یکی از ابعاد مهم توسعه تلقی می‌کنند ولی تنها بعد قابل طرح نمی‌دانند. دکتر ازکیا با توجه به تعاریف مختلف از توسعه می‌نویسد: "در تعریف توسعه نکاتی را باید مد نظر داشت که مهمترین آنها عبارتند از اینکه اولاً توسعه را مقوله ارزشی تلقی کنیم، ثانیاً آن را جریانی چند بعدی و پیچیده بدانیم، ثالثاً به ارتباط و نزدیکی آن با مفهوم بهبود (Improvement) توجه داشته باشیم" (ازکیا، ۱۳۸۱: ۸).

بعد از چهار دهه، یعنی در دهه ۱۹۹۰، توسعه کیفی از طرف محافل بین‌المللی مورد توجه ویژه ای واقع شد که حاصل چنین توجهی طرح مفهوم توسعه انسانی بود، که در چارچوب آن، هدف اساسی توسعه ایجاد محیطی توانبخش برای مردم است تا بواسطه آن از حیاتی طولانی، سالم و خلاق برخوردار شوند. این شاخص در سال ۱۹۹۰ توسط آمارتیا سن برنده جایزه نوبل، و اقتصاددان پاکستانی محبوب الحق و با همکاری گوستاو رانیس استاد دانشگاه ییل و دسای استاد مدرسه اقتصاد لندن توسعه یافت و از همان زمان توسط "برنامه توسعه سازمان ملل" (UNDP) به کار گرفته شد (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۴: ۵۲).

در سنجش سطح توسعه انسانی، به سه بعد برخورداری از زندگی طولانی و سالم با استفاده از سنجح امید به زندگی، بعد تحصیلات با استفاده از سنجح میزان ثبت نام در مدارس و میزان باسوادی و بعد برخورداری از استانداردهای شایسته و آبرومندانه زندگی با استفاده از سنجح درآمد توجه می‌شود (برنامه توسعه سازمان ملل متحد، ۱۳۸۲: ۹۲).

با استفاده از این شاخص می‌توان رشد و پیشرفت انسانی را در یک بافت مقایسه‌ای اندازه‌گیری نمود؛ عبارتی دیگر به کمک این شاخص هم می‌توان وضعیت موجود یک مکان شهری، روستایی، منطقه و یا کشور را از نظر درجه توسعه انسانی مشخص کرد و هم‌میتوان جایگاه آن را در مقایسه با سایر نقاط ارزیابی مقایسه‌ای کرد (جمعه پور، ۱۳۸۷: ۲۲۵).

امروزه مسائل متعددی در حوزه توسعه انسانی قابل طرح می‌باشد که نیازمند به شناخت هستند. از جمله تفاوت‌های بسیار عمیق شاخصهای توسعه انسانی در جوامع مختلف و حتی در بین اقشار مختلف یک جامعه است. تفاوت شاخصهای توسعه انسانی مابین جوامع شهری و روستایی و هم‌نظور بین جمعیت مردان و زنان در هر کدام از این جوامع از مهمترین این مسائل می‌باشد که نشانگر عدم توزیع مناسب امکانات و توسعه پایدار است. این مقاله که از یک طرح پژوهشی استخراج گردیده است، بدنبال بررسی توسعه انسانی جمعیت زنان مناطق روستایی شهرستانهای استان همدان بوده و هدف آن پاسخ دادن به این سوال می‌باشد که میزان و درجه توسعه در بین جمعیت زنان مناطق روستایی شهرستانهای این استان در چه حدی می‌باشد.

۲- وضعیت توسعه انسانی ایران در گزارشهای سازمان ملل

روند شاخص‌های توسعه انسانی در طول سه دهه گذشته در ایران رو به افزایش بوده است. شاخص توسعه انسانی ایران در سال ۱۹۷۵ برابر ۰/۵۵۶ بوده و در سال ۲۰۰۰ در بین ۱۷ کشور خاورمیانه رتبه ۱۲ بدست آورد. این در حالی است که رتبه ایران در سالهای ۲۰۰۵ و ۲۰۱۰ به ترتیب برابر ۱۰ و ۸ در بین کشورهای منطقه ثبت شد. شاخص توسعه انسانی در سال ۲۰۱۰ به ۰/۷۰۲ ارتقاء پیدا نموده و ایران در گروه کشورهای با شاخص بالا قرار گرفت. از بین کشورهای همجوار و

اولین همایش ملی زن و توسعه پایدار روستایی

خاورمیانه در این طبقه، کشورهای کویت، لیبی، عربستان، روسیه، آذربایجان قبل از ایران و کشورهای ارمنستان، اردن و ترکیه بعد از ایران مشاهده می شود. در حالی که کشورهای امارات متحده عربی، قطر و بحرین در طبقه خیلی خوب و کشورهای ترکمنستان، مصر، سوریه، تاجیکستان و پاکستان در طبقه متوسط و کشورهای عراق، یمن و افغانستان در طبقه پایین قرار گرفته اند. در توسعه انسانی مرتبط با جنسیت نیز ایران با شاخص ۰/۶۷۴ رتبه ۹۸ را در بین ۱۷۰ کشور دنیا بدست آورده است. در منطقه، ایران در این شاخص بعد از کشورهای روسیه، کویت، امارات متحده عربی، لیبی، بحرین، آذربایجان، تاجیکستان، ارمنستان، اردن، ترکیه و قطر و همچنین قبل از کشورهای سوریه، مصر، پاکستان، عراق، عربستان، افغانستان و یمن قرار دارد (گزارشهای شاخص توسعه انسانی سازمان ملل در سالهای مختلف).

۳- پیشینه پژوهش

برخی از تحقیقات نسبتاً زیادی که به مسئله توسعه انسانی در ابعاد مختلف پرداخته اند، نسبت به سطح توسعه انسانی در کل استان همدان اشاره کرده و حتی به تفکیک جمعیت روستایی و شهری و یا جمعیت مردان و زنان پرداخته اند. بختیاری و همکارانش (۱۳۸۵) با استفاده از اطلاعات سال ۱۳۸۰ در بررسی سطح توسعه انسانی استانهای مختلف، شاخص توسعه انسانی استان همدان را برابر ۰/۶۰۲ و جایگاه استان را در رتبه ۲۲ در بین ۲۸ استان کشور نشان می دهند. این در حالی است که شاخص توسعه انسانی کل کشور برابر گزارش سازمان ملل برابر ۰/۷۲۱ بوده است. در بین استانهای همجوار خود، بعد از استانهای مرکزی و قزوین و قبل از استانهای زنجان، لرستان، کرمانشاه و کردستان بوده است.

در گزارش توسعه انسانی جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۹۹۹ (۱۳۷۸) استان همدان به لحاظ توسعه انسانی با شاخص ۰/۶۳۷ در ردیف استانهای کمتر توسعه یافته و در منطقه غرب کشور و در بین استانهای همجوار بعد از استانهای مرکزی، کرمانشاه، لرستان و زنجان و قبل از کردستان قرار گرفته است. به این ترتیب رتبه استان همدان در بین ۲۶ استان کشور برابر ۲۲ بوده است. این وضعیت تا حدودی در تفاوتهای شاخص توسعه انسانی به لحاظ جنسی نیز دیده می شود. همدان با شاخص ۰/۴۹۲ رتبه ۲۱ را در بین ۲۶ استان کسب نموده و در بین استانهای همجوار رتبه آن از استانهای کردستان و زنجان بیشتر بوده است. در این گزارش میزان باسوادی استان برابر ۶۸/۱ و در منطقه بعد از استان مرکزی و همپراز استان کرمانشاه بوده است. همچنین شاخص امید به زندگی استان برابر ۶۵/۵ سال و بعد از استانهای مرکزی، و زنجان قرار گرفته است.

عباسی نژاد و رفیعی امام (۱۳۸۵) نیز شاخص توسعه انسانی را در مناطق روستایی ایران در سالهای ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ مورد بررسی قرار داده اند. شاخص توسعه انسانی در مناطق روستایی استان همدان در سال ۱۳۶۵ برابر ۰/۳۴۱ بوده و استان را در رتبه ۱۵ در بین ۲۴ استان کشور قرار داده است. رتبه استان در این سال بهتر از استانهای کرمانشاه، مرکزی، زنجان و کردستان و کمتر از استان لرستان بوده است. رتبه مناطق روستایی استان در شاخص امید به زندگی ۱۸، در شاخص آموزش ۱۳ و در شاخص درآمد برابر ۱۷ بوده است. همچنین رتبه استان در این شاخصها در سال ۱۳۷۵ به ترتیب برابر ۱۶، ۱۲ و ۱۴ بوده و این بیانگر ارتقاء شاخصهای مربوط به توسعه انسانی در مناطق روستایی استان می باشد.

صادقی و همکارانش (۱۳۸۹) شاخص توسعه انسانی استانها را با استفاده از رتبه بندی فازی بر اساس آمارهای مربوط به سالهای ۱۳۷۵، ۱۳۸۰ و ۱۳۸۴ بررسی نموده اند. بر اساس یافته های ایشان، شاخص توسعه انسانی استان همدان به ترتیب در سالهای یاد شده برابر ۰/۶۵۲، ۰/۶۷۳ و ۰/۷۱۰ بوده است. با این حساب در سال ۱۳۷۵ رتبه استان همدان در منطقه بعد از استانهای مرکزی، کرمانشاه، لرستان و قبل از استانهای زنجان و کردستان بوده است. در سال ۱۳۸۰ رتبه استان همدان بعد از

اولین همایش ملی زن و توسعه پایدار روستایی

استانهای مرکزی، قزوین و لرستان و قبل از استانهای کرمانشاه، زنجان و کردستان قرار گرفته است. همچنین در سال ۱۳۸۴ استانهای قزوین، مرکزی، زنجان قبل از استان همدان و استانهای کرمانشاه، لرستان و کردستان در ردیفهای بعدی بوده اند. نتایج بررسی و تحلیل کریم حسین زاده دلیر و سعید ملکی (۱۳۸۵) نشان می دهد که استان همدان در بین ۲۸ استان در سال ۱۳۸۱، در شاخصهای امید به زندگی رتبه ۱۵، آموزش رتبه ۱۷ و درآمد رتبه ۲۲ را به خود اختصاص داده است. همچنین شاخص ترکیبی توسعه انسانی این استان برابر ۰/۶۸۶ بوده و از این نظر رتبه ۱۹ را بدست آورده است. نتایج کار دکتر صادق بختیاری و همکاران (۱۳۸۵) که بر اساس آمار و اطلاعات سال ۱۳۸۰ بدست آمد، نشان داد که همدان در بین ۲۸ استان رتبه ۲۱ را بعد از استان چهارمحال بختیاری و قبل از استان لرستان بدست آورده است. به لحاظ نابرابری جنسی نیز در رتبه ۲۲ بعد از استان هرمزگان و قبل از استان اردبیل قرار گرفته است. در نتیجه تحلیلات دکتر محمد حسن فطرس با همکاری محمود بهشتی فر (۱۳۸۵) با استفاده از ۹۰ شاخص اقتصادی، اجتماعی و با کمک دو تکنیک تحلیل عاملی و تاکسونومی عددی، استان همدان در سال ۱۳۷۳ در بین ۲۵ استان رتبه ۱۵ و در سال ۱۳۸۳ رتبه ۱۶ را در بین ۲۶ استان به خود اختصاص داده است.

در یافته های حسین عباسی نژاد و علینقی رفیعی امام (۱۳۸۵) مناطق روستایی استان همدان جزء مناطقی است که از پایین ترین ارزش شاخص توسعه انسانی در سال ۱۳۶۵ برخوردار بوده است. در حالیکه این استان جزء هفت استان اول در رابطه با رشد توسعه انسانی در طی ده سال بعد بوده است، لیکن باز در سال ۱۳۷۵ در دسته استانهای ضعیف گزارش می شود. رتبه استان همدان در سال ۱۳۶۵ در شاخص امید زندگی ۱۸، آموزش ۱۳ و درآمد ۱۷ بوده است. رتبه استان در ۱۳۷۵ در شاخصهای مذکور به ترتیب برابر ۱۶، ۱۲ و ۱۴ بوده است.

همه آمارها و نتایج پژوهشهای مختلف بیانگر این می باشند که وضعیت توسعه انسانی استان همدان چندان مناسب نبوده است. طبق این بررسیها رتبه شاخص توسعه انسانی استان همدان در بین استانهای دیگر، در گروه های کمتر توسعه یافته بوده است. این وضعیت در بین استانهای همجوار نیز تا حدودی مشاهده شده است. به نحوی که همسایگان شرقی، جنوبی و شمال شرقی در وضعیت بهتر از استان همدان و استانهای غربی در وضعیت مشابه و یا کمتر از استان همدان بوده اند.

۴- مبانی نظری

بعد از چند دهه از حکمروایی دیدگاههای کمی همانند دیدگاههای نوسازی و وابستگی، الگوهای توسعه مبتنی بر آنها مطرود گردید (لهسایی زاده، ۱۳۸۳: ۷۶-۸۷). بعد از ابطال نظریات فوق رویکرد توسعه همه جانبه در چارچوب سه الگوی " توسعه پایدار"، " توسعه یکپارچه" و " توسعه انسانی" ارائه گردید. منظور از توسعه همه جانبه این است که توسعه باید تمام بخشهای جامعه را در بر گرفته و همزمان باشد. در الگوی توسعه انسانی هدف ایجاد محیطی توانبخش برای همه مردم است تا بواسطه آن از حیاتی طولانی، سالم و خلاق برخوردار شوند (همان: ۸۷). در اینجا با تکیه بر مقالات "توسعه انسانی پایدار در قرن بیست و یک: دیدگاه تکاملی" اثر اسماعیل سراج الدین و "توسعه انسانی به مثابه نظریه ای برای تغییرات اجتماعی" اثر مشترک رونالد انگلهارت و همکارانش جهت تبیین اهداف مقاله یک چهارچوب مفهومی برای توسعه انسانی، ایجاد می گردد. با گذر زمان مفهوم توسعه از مفهوم رشد متمایز گشته و ضمن توضیح تحولات اقتصادی، در تبیین تحولات سیاسی، اجتماعی و انسانی نیز به کار گرفته شد. از دیدگاه سراج الدین اسماعیل توسعه انسانی مرحله ای از مراحل تحول نمادین فرهنگی می باشد که تنها در حوزه مادیات رخ نمی دهد. بلکه علاوه بر امور مادی همانند ابزار سازی، شامل امور غیر مادی همچون عناصر انقیاد هوشمند زمان و تفکر خلاق نیز می باشد. این سه عنصر زمینه شکل گیری سه حیطه علمی طبیعی و

اولین همایش ملی زن و توسعه پایدار روستایی

مهندسی، اجتماعی و انسانی را بوجود آورده است. تحول فرهنگی با اختراع زبان نمادین انسانی آغاز گردیده و انسانها با استفاده از این نمادگرایی، علی رغم جسم نحیف خود و حتی در صورت نبود برخی از حواس بنیادی همانند شنوایی و بینایی، می توانند به درجات بالای توسعه و خرد ذهنی دست پیدا نمایند. مسئله اصلی در این میان عدم هماهنگی در تحولات سه عنصر فرهنگی می باشد. در پایان قرن نوزدهم علی رغم اینکه صنعت، صور اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و محیطی ملتها را دگرگون نمود، علوم اجتماعی و علوم انسانی در هدایت صحیح انسانها قابلیت چندانی نداشت. قرن نوزده و بیست هم دارای اختراعات مهم و شگفت انگیز بوده و هم مواجه با سوء تغذیه، بی سوادی و فقر اکثریت بشر بود. در حوزه علمی نیز این قرن میدان برخورد بین دو دیدگاه تجربه گرایی و عقل گرایی بوده است. علی رغم احساس غلبه دیدگاه تجربه گرایی، برخی از محققین بر این باور بودند که همه شناختها از طریق تجربه امکان پذیر نمی باشد. تحول و تنوع فرهنگها، تغییرات جمعیت شناختی، آموزش و یادگیری نوآوریها، جهانی شدن کار و بازارهای مالی، برابری، جنسیت و محیط پایدار از تعیین کننده های اصلی توسعه انسانی می باشند که خود تحت تأثیر پیشرفتهای علمی بعنوان نیروی اصلی تحول فرهنگی نمادین هستند.

در دیدگاه انگلهارت و همکارانش نیز توسعه انسانی به مثابه یک نوع تغییر می باشد. در این مقاله توسعه اقتصادی و اجتماعی بعنوان ابزارهای توسعه در نظر گرفته شده است که با آن توسعه اقتصادی، تنوعات شغلی، مهاجرت و شهرنشینی رشد نموده و منابع فردی تأمین می شود. با بدست آوردن منابع فردی، حس ابراز وجود در انسانها بعنوان یک نیروی انگیزشی افزایش یافته و منجر به تغییر فرهنگی می شود.

با ترکیب مضامین دو دیدگاه فوق می توان به این جمع بندی دست یافته که توسعه انسانی مرحله ای از تکاملی فرهنگ نمادین می باشد که در حوزه های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی رخ داده و موجبات افزایش میدان انتخابهای انسانی می گردد. توسعه انسانی از طرفی انتخابهای انسانی را در زندگی ارتقا می بخشد، از طرف دیگر تحت تأثیر عوامل مختلف محیطی می باشد. همچنین با وجود اینکه توسعه و بویژه توسعه انسانی جهانی تلقی می شود، این اتفاق در بین جوامع و گروههای مختلف یکسان نمی باشد. در جوامع شهری و جمعیت مردان نسبت به روستاها و جمعیت زنان شتاب بیشتری دارد.

۵- روش شناسی پژوهش

جامعه مورد پژوهش جمعیت زنان روستایی در شهرستانهای استان همدان می باشد که اطلاعات لازم در این مقاله از اسناد آماری همانند سرشماریها، سالنامه های آماری، ثبت وقایع حیاتی و آمارهای وزارت بهداشت و درمان گردآوری و با استفاده از برنامه های PAS و Exel تحلیل شده اند. استان همدان به لحاظ تقسیمات داخلی، تا سرشماری ۱۳۶۵ در قالب ۴ شهرستان همدان، ملایر، تویسرکان و نهاوند مورد بررسی قرار گرفته است. در سرشماریهای بعدی با اضافه شدن شهرستانهای کبودرآهنگ، بهار، اسدآباد و رزن، جمعیت استان در قالب ۸ شهرستان مورد شمارش قرار گرفت.

۶- یافته های پژوهش

شاخص توسعه انسانی سه بعد از مفهوم توسعه انسانی؛ یعنی برخورداری از زندگی طولانی و سالم، دانش و آگاهی و برخورداری از استانداردهای شایسته و آبرومندانه زندگی را شامل می شود. در این مقاله صرفاً از دو مقوله برخورداری از زندگی طولانی و سالم و سطح آگاهی استفاده می شود. جهت سنجش زندگی طولانی و سالم از شاخص امید به زندگی استفاده می گردد. میزان باسوادی، میزان افراد در حال تحصیل، میزان افراد در حال تحصیل در آموزش عالی و میزان تحصیل کرده گان عالی شاخصهایی هستند که برای سنجش سطح دانش و آگاهی مردم در شهرستانها به کار رفته است.

۶-۱- امید به زندگی

اولین همایش ملی زن و توسعه پایدار روستایی

مقصود از اصطلاح امید به زندگی، عمر متوسط است و آن معدل تعداد سالهای عمر است که در زمانی معین به هر یک از افراد یک نسل از تولد تا پایان حیات می رسد (کاظمی پور، ۱۳۸۸: ۵۷). معمولاً جهت محاسبه امید به زندگی از جدولی موسوم به جدول عمر استفاده می نمایند که از شاخصهای مختلفی تشکیل گردیده است. جهت تنظیم جدول عمر نیاز به تعداد جمعیت و تعداد مرگ و میر در سنین یا گروه های سنی مختلف در یک جامعه می باشد. با مشخص بودن آمارهای فوق می توان نسبت یا احتمال مرگ و میر در سنین یا گروه های سنی مختلف را بدست آورد. با وجود احتمال مرگ و میر می توان روند مرگ و میر و بقای افراد را در یک جامعه فرضی با پایه مشخص همانند ۱۰۰ هزار نفر، محاسبه نموده و در نهایت امید به زندگی را بدست آورد. این نوع محاسبه را برآورد مستقیم میزان مرگ و میر می گویند.

با اینحال در بیشتر اوقات بدلیل نبود آمار مربوط به تعداد مرگ و میر در سنین یا گروه های سنی مختلف محققان در صدد برمی آیند که اولاً راه و روشهای مطمئن تری برای ارزیابی و تصحیح یافته های جمعیت شناسی در این قبیل جوامع پیدا کنند و ثانیاً با بررسی تعداد قابل ملاحظه ای از آنها نقص و کاستی آمارهای جمعیتی را بویژه در مورد مرگ و میر شناسایی و تصحیح کنند و با استفاده از آنها جدول های مرگ و میر قابل اعتماد تری را فراهم سازند. این تلاش از سالهای بسیار دور آغاز شد و سرانجام به صورت جدولهای الگویی تحلیل مرگ و میر در سطوح و شرایط مختلف درآمد (زنجانی، ۱۳۷۶: ۱۱۲).

۲-۶- امید زندگی در کل جمعیت استان در بدو تولد

در توضیح نتایج بدست آمده از بررسی شاخص امید به زندگی در کل استان باید گفت که اولاً در دهه های اخیر بطور قابل توجه ای این شاخص افزایش یافته است و این نشان از افزایش بهبودی و سلامت در جامعه می باشد. دوم این که امید به زندگی زنان بیشتر از میانگین کل جمعیت است. تا حدودی این تفاوت در علم جمعیت شناسی با توجه به بالا بودن میزان مرگ و میر در بین مردان قابل تبیین می باشد. با اینحال تفاوت به نسبت بالای امید به زندگی در بین این جمعیتها در استان تا حدودی ناشی از آمارهای ناقص بوده که به نظر تعداد مرگ و میر در بین زنان در همه شهرستانها کمتر به ثبت رسیده است. بررسی ها نشان دادند که متوسط امید به زندگی در استان ۷۱/۸ سال می باشد. امید به زندگی تنها در شهرستانهای همدان و اسدآباد از این معیار کمتر می باشند. بالاترین امید به زندگی مربوط به شهرستان تویسرکان و شهرستانهای رزن، بهار، ملایر، کبودرآهنگ و نهاوند در رتبه های بعدی قرار می گیرند. پایین ترین سطح امید به زندگی مربوط به شهرستان همدان می باشد. شهرستان تویسرکان در جمعیت زنان نیز بالاترین سطح امید به زندگی را به خود اختصاص داده است. شهرستانهای بهار، ملایر، رزن، نهاوند، کبودرآهنگ و اسدآباد در رتبه های بعدی قرار گرفته و پایین ترین سطح امید به زندگی به شهرستان همدان تعلق دارد. متوسط امید به زندگی در جمعیت زنان کل استان برابر ۷۴/۷ سال می باشد.

۳-۶- امید به زندگی در جامعه روستایی استان همدان

ارقام موجود در جدول ۱ مربوط به امید به زندگی جمعیت روستایی شهرستانهای استان همدان با تأکید بر جمعیت زنان می باشد. طبق این جدول متوسط امید به زندگی جمعیت روستایی استان ۷۳/۶ سال می باشد. بالاترین امید به زندگی در مناطق روستایی شهرستانهای استان متعلق به شهرستان ملایر (۷۸ سال) و پایین ترین آن نیز به شهرستان همدان (۶۷/۳ سال) تعلق دارد. شهرستانهای تویسرکان، رزن، نهاوند، بهار، کبودرآهنگ و اسدآباد به ترتیب در مابین دامنه فوق قرار دارند. متوسط امید به زندگی جمعیت زنان روستایی برابر ۷۵/۴ سال بوده که شهرستان های ملایر (۷۹/۶ سال) و همدان (۶۸/۷ سال) همچنان به ترتیب بالاترین و پایین ترین سطح امید به زندگی را در استان داشته اند.

اولین همایش ملی زن و توسعه پایدار روستایی

در تحلیل یافته های فوق می توان گفت که دامنه سطح امید به زندگی در بین مناطق روستایی شهرستانهای مختلف به نسبت بالا می باشد. تفاوت بالاترین (۷۸ سال) و پایین ترین (۶۷/۳) سطح امید به زندگی در کل جمعیت مناطق روستایی برابر ۱۰/۷ سال و در جمعیت زنان برابر ۱۰/۹ سال می باشد.

جدول شماره ۱- امید به زندگی در مناطق روستایی شهرستانهای استان همدان با تأکید بر جمعیت زنان

کل جمعیت روستایی*	تعداد مرگ و میر**	امید به زندگی در صفر سالگی		امید به زندگی در هشتاد سالگی	
		جمعیت مناطق روستایی	جمعیت زنان مناطق روستایی	جمعیت مناطق روستایی	جمعیت زنان مناطق روستایی
۷۲۱۲۲۵	۴۳۶۲	۷۳/۶	۷۵/۴	۶/۸۲	۶/۵۷
۵۳۹۲۴	۳۴۶	۷۰/۶	۷۳/۴	۶/۳	۵/۸۹
۷۲۱۹۹	۴۳۳	۷۳/۸	۷۶	۶/۶۷	۶/۲۴
۶۰۸۱۵	۴۲۲	۷۶/۲	۷۶/۴	۶/۷۳	۶/۶۲
۸۸۱۰۰	۵۳۰	۷۶	۷۶/۶	۶/۷۶	۶/۶
۱۱۶۷۸۷	۶۲۰	۷۳/۴	۷۵/۱	۶/۸۲	۶/۳۵
۱۱۷۵۰۲	۵۲۵	۷۸	۷۹/۶	۷/۲۸	۶/۹۲
۹۱۸۷۰	۴۸۳	۷۵/۱	۷۶/۸	۶/۱۶	۶/۴۸
۱۲۰۰۲۸	۱۰۰۳	۶۷/۳	۶۸/۷	۵/۸	۵/۵۵

* سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ ** سالنامه آماری سال ۱۳۸۹

منبع: استخراج محقق بوسیله برنامه PAS و روش کول و دمنی بر اساس آمارهای مذکور

با توجه به نواقص داده های مرگ و میر، بررسی سطح امید به زندگی در سنین بالا نیز مفید به نظر می رسد. لذا در اینجا سطح امید به زندگی در هشتاد سالگی مورد بررسی و نتایج در جدول شماره ۱ نشان داده شده اند. امید زندگی در شهرستان ملایر برای هر دو جمعیت کل روستایی و جمعیت زنان آن در هشتاد سالگی بیشتر از دیگر شهرستانها می باشد. نکته قابل ذکر این است که تفاوت دامنه بالا و پایین امید به زندگی در هشتاد سالگی در بین مناطق مختلف بسیار کمتر شده است. تفاوت این دامنه در جمعیت کل روستایی ۱/۳۷ سال و در جمعیت زنان روستایی ۱/۴۸ سال می باشد. نکته دوم مربوط به دامنه تفاوت امید به زندگی زنان روستایی با جمعیت کل این مناطق می باشد. بیشترین تفاوت مربوط به شهرستان کبودراهنگ (۵۷/۰ سال) و کمترین آن مربوط به شهرستان تویسرکان (۱۱/۰ سال) می باشد. در شهرستان نهاوند بر خلاف دیگر شهرستانها امید به زندگی جمعیت کل روستایی ۳۲/۰ سال بیشتر از امید به زندگی زنان آن مناطق است.

۶-۴- نسبت باسوادی در کل استان

مقاله حاضر وضعیت سواد و تحصیلات عالی را بعنوان مؤلفه های سطح تحصیلات که از شاخص های مهم توسعه انسانی می باشد، مورد بررسی قرار می دهد. ابتدا میزان باسوادی جمعیت زنان روستایی در جدول ۲ نشان داده می شود. طبق داده های موجود در نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهرستانهای مختلف استان در سال ۱۳۸۵، میانگین باسوادی کل جمعیت بالای ۶ سال استان ۸۲ درصد بوده است. این شاخص برای جمعیت زنان ۷۸ درصد نشان داده می شود. در بین ۸ شهرستان استان، بالاترین نسبت باسوادی مربوط به شهرستان همدان (۸۶ درصد) و پایین ترین آن مربوط

اولین همایش ملی زن و توسعه پایدار روستایی

به شهرستان رزن (۷۷ درصد) است. در جمعیت زنان نیز شهرستان همدان با ۸۲ درصد باسوادی رتبه اول و شهرستان رزن با ۷۲ درصد باسوادی رتبه آخر را به خود اختصاص داده اند. باید گفت که در همه شهرستانها نسبت باسوادی زنان کمتر از میانگین شهرستانی می باشد. این تفاوت در شهرستانهای اسدآباد و تویسرکان بیشتر مشهود است. همچنین تفاوت نسبت باسوادی در بین دامنه بالا و پایین نکته دیگری است که باید توجه نمود. در نسبت باسوادی کل جمعیت استان این دامنه به ۹ درصد مابین شهرستانهای همدان و رزن می رسد که این تفاوت در جمعیت زنان ۱۰ درصد است.

جدول شماره ۲- تعداد و درصد باسوادی در بین جمعیت زنان بالای ۶ سال استان

زنان روستایی بالای ۶ سال			جمعیت بالای ۶ سال روستایی			
درصد	باسواد	جمع	درصد	باسواد	جمع	
۰/۷۰	۲۳۰۸۱۳	۳۲۷۰۶۱	۰/۷۶	۵۰۲۷۳۹	۶۵۶۶۰۵	کل استان
۰/۶۹	۱۷۰۲۰	۲۴۶۳۰	۰/۷۶	۳۷۳۳۶	۴۸۹۹۰	اسدآباد
۰/۷۳	۲۳۹۱۵	۳۲۶۷۸	۰/۷۸	۵۱۳۹۰	۶۵۶۷۰	بهار
۰/۶۶	۱۸۶۹۵	۲۸۱۶۳	۰/۷۴	۴۱۴۴۶	۵۶۱۵۹	تویسرکان
۰/۶۸	۲۷۹۹۰	۴۰۸۴۳	۰/۷۴	۵۹۵۴۰	۸۰۱۳۳	رزن
۰/۷۳	۳۷۹۸۳	۵۲۰۷۰	۰/۷۸	۸۲۲۵۶	۱۰۵۶۵۶	کبودرآهنگ
۰/۶۸	۳۶۷۱۶	۵۳۸۱۴	۰/۷۵	۸۰۴۰۹	۱۰۷۲۰۰	ملایر
۰/۷۱	۲۹۶۸۶	۴۱۵۰۱	۰/۷۸	۶۵۵۹۰	۸۳۷۲۵	نهاوند
۰/۷۳	۳۸۸۰۸	۵۳۳۶۲	۰/۷۸	۸۴۷۷۲	۱۰۹۰۷۲	همدان

منبع: نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ شهرستانهای مختلف استان

بر این اساس میانگین باسوادی جمعیت بالای ۶ سال کل مناطق روستایی استان برابر ۷۶ درصد و در جمعیت زنان ۷۰ درصد می باشد. وضعیت باسوادی در مناطق روستایی بهار، کبودرآهنگ، نهاوند و همدان تقریباً مشابه بوده و در عین حال بهتر از دیگر شهرستانها است. نسبت باسوادی در رزن و تویسرکان نیز در کمترین حد می باشد. در جمعیت زنان نیز شهرستان های همدان، کبودرآهنگ و بهار با ۷۳ درصد در رتبه بالا و شهرستان تویسرکان با ۶۶ درصد در رتبه پایین قرار دارند.

۵-۶- نسبت افراد در حال تحصیل در سطح استان

جداول شماره ۳ نسبت افراد در حال تحصیل را در بین جمعیت بالای ۶ سال با تأکید بر جمعیت زنان مناطق روستایی استان نشان میدهند. طبق این جدول بالاترین نسبت جمعیت در حال تحصیل متعلق به شهرستان همدان و پایین ترین آن مربوط به شهرستان کبودرآهنگ می باشد. در مناطق روستایی شهرستانهای رزن، کبودرآهنگ و تویسرکان از نسبت پایین تری نسبت به دیگر شهرستانها برخوردار هستند. در جمعیت زنان نیز همدان بیشترین نسبت را دارا بوده و شهرستان های بهار و کبودرآهنگ از کمترین نسبت برخوردارند.

اولین همایش ملی زن و توسعه پایدار روستایی

جدول شماره ۳- تعداد و درصد جمعیت بالای ۶ سال و در حال تحصیل مناطق روستایی با تأکید بر جمعیت زنان

جمعیت بالای ۶ سال زنان			کل جمعیت بالای ۶ سال در حال تحصیل مناطق روستایی			
درصد	در حال تحصیل	جمع	درصد	در حال تحصیل	جمع	
۰/۲۱	۶۸۰۱۰	۳۲۷۰۶۱	۰/۲۳	۱۴۹۸۸۷	۶۵۶۶۰۵	کل استان
۰/۲۱	۵۱۳۴	۲۴۶۳۰	۰/۲۴	۱۱۵۵۰	۴۸۹۹۰	اسدآباد
۰/۲۱	۶۷۱۷	۳۲۶۷۸	۰/۲۳	۱۴۹۰۲	۶۵۶۷۰	بهار
۰/۲۰	۵۵۰۶	۲۸۱۶۳	۰/۲۲	۱۲۱۶۶	۵۶۱۵۹	تویسرکان
۰/۲۱	۸۶۱۰	۴۰۸۴۳	۰/۲۲	۱۷۸۲۸	۸۰۱۳۳	رزن
۰/۲۰	۱۰۴۰۹	۵۲۰۷۰	۰/۲۲	۲۳۲۷۳	۱۰۵۶۵۶	کبودرآهنگ
۰/۲۰	۱۰۸۲۱	۵۳۸۱۴	۰/۲۳	۲۴۲۰۶	۱۰۷۲۰۰	ملایر
۰/۲۲	۹۰۳۲	۴۱۵۰۱	۰/۲۵	۲۰۸۳۰	۸۳۷۲۵	نهاوند
۰/۲۲	۱۱۷۸۲	۵۳۳۶۲	۰/۲۳	۲۵۱۲۲	۱۰۹۰۷۲	همدان

منبع: نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ شهرستانهای مختلف استان

همانطور که قبلاً ذکر شد، سواد یکی از شاخصهای توسعه انسانی در هر جامعه به شمار می رود. در محاسبه توسعه انسانی معمولاً از دو شاخص میزان باسوادی بزرگسالان و نسبت افراد در حال تحصیل در بین جمعیت بالای ۶ سال استفاده می شود. در اینجا مناسب به نظر می رسد که از میزان تحصیلات عالی در مناطق مختلف نیز جهت محاسبه توسعه انسانی شهرستانها استفاده شود.

۶-۶- نسبت افراد در حال تحصیل در مقاطع تحصیلات عالی

طبق آمارهای موجود بطور متوسط ۳/۵ درصد و یا عبارتی ۳۵ در هزار از جمعیت بالای ۶ سال استان در حال حاضر در مقاطع عالی در حال تحصیل می باشند. این رقم برای جمعیت زنان برابر ۳۸ در هزار است. این ارقام بیانگر افزایش جمعیت زنان در مقاطع عالی نسبت به جمعیت کل در شهرستانها می باشد. شهرستان همدان بیشترین میزان (۵۲ در هزار) و شهرستان کبودرآهنگ کمترین میزان (۱۰ در هزار) را در بین دیگر شهرستانها به خود اختصاص داده اند. شهرستانهای ملایر، تویسرکان، نهاوند، اسدآباد، بهار و رزن در ردیفهای میانی قرار دارند. در جمعیت زنان بعد از شهرستان همدان با ۶۰ در هزار، شهرستان های تویسرکان، ملایر، نهاوند، اسدآباد، بهار، رزن و کبودرآهنگ رتبه بندی می شوند. ذکر چند نکته ضروری است:

نکته اول این است که تفاوت میزان جمعیت در حال تحصیل در مقاطع عالی بر خلاف نسبت کل جمعیت در حال تحصیل که در بحث قبلی مطرح گردید، در بین شهرستانهای مختلف زیاد می باشد. تفاوت حد پایین و حد بالای این میزان در استان ۴۲ در هزار، و در جمعیت زنان به ۵۰ در هزار می رسد. بویژه اینکه این میزان در حالت کلی در ۵ شهرستان از بین ۸ شهرستان، و در جمعیت زنان در ۶ شهرستان پایین تر از میانگین استانی می باشد.

نکته دوم به تفاوت جمعیت زنان در هر شهرستان با جمعیت کل شهرستان مربوط می شود. میزان جمعیت در حال تحصیل در مقاطع عالی در جمعیت زنان شهرستانهای ملایر و کبودرآهنگ کمتر از میانگین و در دیگر شهرستانها بیشتر می باشد. این تفاوت بویژه در شهرستانهای همدان با اختلاف ۸ در هزار، اسدآباد و تویسرکان با اختلاف ۵ در هزار بیشتر محسوس است.

اولین همایش ملی زن و توسعه پایدار روستایی

در مناطق روستایی طبق جدول ۴ میزان افراد در حال تحصیل در مقاطع عالی برابر ۹ در هزار می باشد که مطلوبترین وضعیت به شهرستان همدان با ۱۴ در هزار اختصاص دارد. در مقابل شهرستان اسدآباد با میزان ۵ در هزار در وضعیت پایین و شهرستانهای تویسرکان، نهاوند، ملایر، کبودرآهنگ، بهار و رزن در رتبه های میانی دیده می شوند. در جمعیت زنان مناطق مختلف استان بصورت همدان، تویسرکان، کبودرآهنگ، ملایر، نهاوند، رزن، اسدآباد و بهار مرتب می شوند.

حاصل بحث فوق این است که اولاً میزان افراد در حال تحصیل در مقاطع عالی در مناطق روستایی از میانگین استانی بسیار کمتر می باشد. این تفاوت در سطح کلی برابر ۲۶ در هزار، و در جمعیت زنان نیز برابر ۲۹ در هزار می باشد. نکته دوم این است که در سطح کلی در مناطق روستایی تفاوت چندانی بین جمعیت زنان و میانگین آن مناطق مشاهده نمی شود. نکته سوم مربوط به تفاوت این میزان در بین شهرستانهای مختلف است. دامنه حد بالا و پایین این میزان برابر ۹ در هزار، و در جمعیت زنان نیز برابر ۱۱ در هزار می باشد.

جدول شماره ۴- تعداد و میزان جمعیت بالای ۶ سال و در حال تحصیل در مقاطع عالی در مناطق روستایی با تأکید بر جمعیت زنان

کل جمعیت بالای ۶ سال مناطق روستایی	جمعیت بالای ۶ سال زنان		جمع	جمعیت بالای ۶ سال مناطق روستایی		جمع
	تحصیل در مقاطع عالی	در هزار		تحصیل در مقاطع عالی	در هزار	
۶۵۶۶۰۵	۵۸۱۰	۹	۳۲۷۰۶۱	۲۶۹۲	۹	کل استان
۴۸۹۹۰	۲۵۲	۵	۲۴۶۳۰	۱۳۰	۵	اسدآباد
۶۵۶۷۰	۴۴۳	۷	۳۲۶۷۸	۱۲۰	۴	بهار
۵۶۱۵۹	۶۰۲	۱۱	۲۸۱۶۳	۲۸۵	۱۰	تویسرکان
۸۰۱۳۳	۵۰۲	۶	۴۰۸۴۳	۲۲۹	۶	رزن
۱۰۵۶۵۶	۸۹۰	۸	۵۲۰۷۰	۴۲۱	۸	کبودرآهنگ
۱۰۷۲۰۰	۸۷۰	۸	۵۳۸۱۴	۳۷۸	۷	ملایر
۸۳۷۲۵	۷۳۸	۹	۴۱۵۰۱	۳۱۱	۷	نهاوند
۱۰۹۰۷۲	۱۵۱۵	۱۴	۵۳۳۶۲	۸۲۰	۱۵	همدان

منبع: نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ شهرستانهای مختلف استان

۶-۷- محاسبه مؤلفه های توسعه انسانی

دو بعد اول از سه بعد مفهوم توسعه انسانی مورد بررسی قرار گرفت که عبارتند از الف) برخورداری از زندگی طولانی و سالم و ب) دانش. جهت سنجش مفهوم زندگی طولانی از شاخص امید به زندگی استفاده می گردد که در این طرح با استفاده از نرم افزار PAS و مدل کول و دمنی به روش غیر مستقیم برای کل شهرستانها به انضمام جمعیت روستایی با تأکید بر جمعیت زنان جداول مرگ و میر تنظیم گردید. برای سنجش مفهوم دانش از شاخصهای میزان باسوادی، نسبت افراد در حال تحصیل و نسبت افراد در حال تحصیل در مقاطع عالی بهره برده شد.

۶-۸- مؤلفه طول عمر

شاخص طول عمر که با معرفیهای امید به زندگی در صفر سالگی و هشتاد سالگی سنجیده شد، به این صورت جمع بسته

می شود: $Le = Le_0 + Le_{80} / 2$

اولین همایش ملی زن و توسعه پایدار روستایی

جدول شماره ۵ نتایج نهایی شاخص طول عمر را برای شهرستانهای استان نشان می دهد. بر اساس داده های این جدول شهرستانهای استان در جمعیتهای مختلف خود به شرح ذیل رتبه بندی می شوند.

طول عمر کل جمعیت: ۱. تویسرکان، ۲. رزن، ۳. بهار، ۴. ملایر، ۵. کبودرآهنگ، ۶. نهاوند، ۷. اسدآباد و ۸. همدان

طول عمر در جمعیت زنان: ۱. تویسرکان، ۲. بهار، ۳. ملایر، ۴. رزن، ۵. نهاوند، ۶. کبودرآهنگ، ۷. اسدآباد و ۸. همدان

طول عمر در جمعیت روستایی: ۱. ملایر، ۲. نهاوند، ۳. رزن، ۴. تویسرکان، ۵. بهار، ۶. کبودرآهنگ، ۷. اسدآباد و ۸. همدان

با توجه به رتبه بندی فوق می توان توضیح داد که اولاً طول عمر در شهرستان تویسرکان در کل جمعیت و همینطور جمعیت زنان رتبه اول را در استان دارد. دوم شهرستانهای همدان و اسدآباد در جمعیت کل و همینطور مناطق روستایی در ردیفهای آخر استان قرار می گیرند. سوم، طول عمر در مناطق روستایی بهار، تویسرکان، کبودرآهنگ، همدان و اسدآباد کمتر از میانگین شهرستانی آنها است. چهارم، تفاوت نسبتاً زیاد بین شاخص طول عمر بین مناطق روستایی و میانگین شهرستانی شهرستانهای مختلف می باشد. بویژه در شهرستانهای رزن، ملایر، نهاوند و همدان بیشتر محسوس می باشد. از این چهار شهرستان نیز شاخص طول عمر تنها در شهرستان همدان در مناطق روستایی کمتر از میانگین شهرستانی است. پنجم، تفاوت شاخص طول عمر در بین جمعیت زنان و کل جمعیت است. این تفاوت در شهرستانهای رزن، کبودرآهنگ و ملایر بیشتر احساس می شود و تنها در کبودرآهنگ شاخص طول عمر در جمعیت زنان کمتر از میانگین کل جمعیت است. در مناطق روستایی این تفاوت در شهرستانهای اسدآباد، تویسرکان، بهار و رزن مشاهده می شود که در شهرستانهای رزن و تویسرکان شاخص طول عمر در جمعیت زنان کمتر از میانگین می باشد و در شهرستانهای بهار و اسدآباد عکس این حالت وجود دارد.

جدول شماره ۵- شاخص نهایی طول عمر برای شهرستانهای استان

		کل استان	اسدآباد	بهار	تویسرکان	رزن	کبودرآهنگ	ملایر	نهاوند	همدان
جمعیت منطقه	کل جمعیت	۳۷۶/۰	۰/۰۱۴	۰/۵۰۵	۱	۰/۶۷۱	۰/۳۷۱	۰/۴۰۱	۰/۳۴۵	۰
	جمعیت زنان	۰/۴۱۰	۰/۰۷۰	۰/۶۷۰	۱	۰/۴۸۰	۰/۲۹۰	۰/۶۰۰	۰/۳۳۰	۰
مناطق روستایی	کل جمعیت	۰/۶۶۵	۰/۲۷۵	۰/۵۷۰	۰/۸۰۵	۰/۷۸۵	۰/۵۲۰	۱	۰/۷۰۰	۰
	جمعیت زنان	۰/۶۵۰	۰/۳۸۵	۰/۶۳۰	۰/۶۷۰	۰/۶۸۵	۰/۵۴۰	۱	۰/۷۰۵	۰

۹-۶- مؤلفه دانش

مؤلفه دانش که با علامت K مشخص می شود از سه معرف تشکیل شده است. با استفاده از فرمول زیر محاسبه می شود.

$$K_i = W_1 \left(\frac{R_c - R_{\min}}{R_{\max} - R_{\min}} + \frac{S_{1c} - S_{1\min}}{S_{1\max} - S_{1\min}} \right) / 2 + W_2 \left(\frac{S_{2c} - S_{2\min}}{S_{2\max} - S_{2\min}} \right)$$

W_1 عبارت از وزنی است که برای با سواد و میزان افراد در حال تحصیل در نظر گرفته شده و برابر با $1/3$ است؛ W_2 عبارت از وزنی است که برای افراد در حال تحصیل در مقاطع عالی در نظر گرفته شده است و برابر با $2/3$ می باشد.

با استفاده از فرمول فوق شاخص دانش نهایی شده و نتایج آن در جدول شماره ۶ نشان داده می شود. با استفاده از داده های موجود در این جدول می توان شهرستانهای استان را به لحاظ دانش رتبه بندی نمود.

کل جمعیت شهرستان: ۱. ملایر، ۲. تویسرکان، ۳. همدان، ۴. نهاوند، ۵. اسدآباد، ۶. بهار، ۷. کبودرآهنگ، ۸. رزن

کل جمعیت زنان شهرستان: ۱. همدان، ۲. ملایر، ۳. تویسرکان، ۴. نهاوند، ۵. اسدآباد، ۶. بهار، ۷. رزن، ۸. کبودرآهنگ

اولین همایش ملی زن و توسعه پایدار روستایی

جمعیت مناطق روستایی: ۱. همدان، ۲. بهار، ۳. نهاوند، ۴. تویسرکان، ۵. کبودراهنگ، ۶. ملایر، ۷. اسدآباد، ۸. رزن
 جمعیت زنان مناطق روستایی: ۱. همدان، ۲. نهاوند، ۳. کبودراهنگ، ۴. تویسرکان، ۵. ملایر، ۶. رزن، ۷. اسدآباد، ۸. بهار
 نکته اول که از رتبه بندی فوق استخراج می شود این است که در شهرستانهای تویسرکان، رزن و ملایر شاخص دانش در
 مناطق روستایی ضعیفتر از میانگین کل است. در مقابل این شاخص در مناطق روستایی شهرستانهای نهاوند، بهار و کبودراهنگ
 بهتر از میانگین کل آنها می باشد. در شهرستانهای همدان و اسدآباد تفاوت چندانی دیده نمی شود. نکته دوم تفاوت شاخص
 دانش در بین جمعیت کل و جمعیت زنان می باشد. این تفاوت در شهرستانهای ملایر و نهاوند بیشتر مشاهده می شود. در
 مناطق روستایی شاخص دانش در جمعیت زنان شهرستانهای رزن و همدان بهتر از میانگین شهرستانی بوده و در شهرستانهای
 بهار، تویسرکان، ملایر و نهاوند ضعیفتر است. نکته سوم این است که بطور کلی سه شهرستان همدان، ملایر و تویسرکان در
 سطح مطلوب، اسدآباد و نهاوند در سطح متوسط و کبودراهنگ، بهار و رزن در سطح ضعیف قرار دارند.

جدول شماره ۶- شاخص نهایی دانش برای شهرستانهای استان به تفکیک مناطق شهری و روستایی با تأکید بر جمعیت زنان

		کل استان	اسدآباد	بهار	تویسرکان	رزن	کبودراهنگ	ملایر	نهاوند	همدان
جمعیت منطقه	کل جمعیت	۰/۷۹۹	۰/۲۹۵	۰/۱۸۸	۰/۷۴۷	۰/۰۴۷	۰/۰۶۲	۰/۸۸۷	۰/۵۱۱	۰/۷۰۷
	جمعیت زنان	۰/۵۶۸	۰/۲۵۵	۰/۱۳۳	۰/۴۹۸	۰/۰۵۵	۰/۰۵۲	۰/۵۳۵	۰/۳۳۶	۱
مناطق روستایی	کل جمعیت	۰/۴۴۲	۰/۱۸۷	۰/۶۴۳	۰/۴۲۷	۰/۱۳۵	۰/۴۱۳	۰/۳۱۷	۰/۶۱۳	۰/۸۸۰
	جمعیت زنان	۰/۴۴۳	۰/۲۴۵	۰/۲۳۲	۰/۳۶۷	۰/۲۵۸	۰/۴۳۵	۰/۲۶۸	۰/۴۸۵	۰/۹۸۸

۱۰-۶- شاخص توسعه انسانی

شاخص توسعه انسانی با مؤلفه های طول عمر، دانش و زندگی ابرومندانه و به صورت $HDI=Le \cdot i+Ki+SLi/3$
 سنجیده می شود. در این مقاله صرفاً دو شاخص و به شرح مقابل اندازه گیری گردید. $HDI=Lei+Ki/2$
 این شاخص به شکل مستقیم نشان دهنده میزان توسعه انسانی است، یعنی هر چه اندازه آن بزرگتر باشد یک منطقه
 توسعه یافته تر و هر چه کوچک تر باشد، توسعه نیافته تر است. دامنه این شاخص بین صفر و یک می باشد. با استفاده از داده
 های جدول ۷ می توان شهرستانهای مختلف را به لحاظ سطح توسعه انسانی در جمعیت زنان مناطق روستایی مرتب نمود.
 کل جمعیت زنان: ۱. تویسرکان، ۲. ملایر، ۳. همدان، ۴. بهار، ۵. نهاوند، ۶. رزن، ۷. کبودراهنگ و ۸. اسدآباد
 جمعیت زنان مناطق روستایی: ۱. ملایر، ۲. نهاوند، ۳. تویسرکان، ۴. همدان، ۵. کبودراهنگ، ۶. رزن، ۷. بهار و ۸. اسدآباد
 طبق این تحلیل، شاخص توسعه انسانی برای جمعیت زنان کل شهرستان های تویسرکان، ملایر و همدان بیشتر از
 میانگین استان بوده و در مابقی کمتر است. در جمعیت زنان مناطق روستایی شاخص توسعه انسانی در شهرستانهای ملایر و
 نهاوند بالاتر از میانگین استانی بوده و این وضعیت در جمعیت زنان مناطق روستایی دیگر شهرستانها کمتر از دیده می شود.

جدول شماره ۷- شاخص توسعه انسانی در بین جمعیت مردان و زنان شهرستانهای استان با تأکید بر مناطق روستایی

	کل استان	اسدآباد	بهار	تویسرکان	رزن	کبودراهنگ	ملایر	نهاوند	همدان
کل جمعیت زنان	۰/۴۸۶	۰/۱۶۰	۰/۴۰۱	۰/۷۴۹	۰/۲۶۸	۰/۱۷۱	۰/۵۶۵	۰/۳۳۳	۰/۵۰۰
کل جمعیت زنان روستایی	۰/۵۴۷	۰/۳۱۵	۰/۴۳۱	۰/۵۱۸	۰/۴۷۲	۰/۴۸۸	۰/۶۳۴	۰/۵۹۵	۰/۴۹۴

اولین همایش ملی زن و توسعه پایدار روستایی

بعد از رتبه بندی شهرستانها می توان آنها را در گروه هایی که همگنی در آن بیشتر است، سطح بندی نمود. جهت این کار تفاضل بین پایین ترین و بالا ترین درجه توسعه انسانی مناطق بدست آمده و نتیجه بر ۳ (۳ سطح) تقسیم می شود. در جدول شماره ۸ ضمن سطح بندی شهرستانها با توجه به توسعه انسانی در بخش جمعیت زنان مناطق روستایی، سطح بندی شهرستانها به لحاظ توسعه انسانی کل جمعیت نیز انجام می شود.

جدول شماره ۸: سطح بندی شهرستانهای استان همدان به لحاظ شاخص توسعه انسانی با تأکید بر جمعیت زنان مناطق روستایی

سطح بندی شهرستانهای استان همدان به لحاظ شاخص توسعه	رتبه شهرستانها	سطح برخورداری	شهرستان	درجه توسعه انسانی
انسانی (۰/۷۴۹-۰/۱۶۰=۰/۵۸۹) (۰/۵۸۹/۳=۰/۱۹۶)	سوم	ضعیف	اسدآباد، رزن، کبودرآهنگ و بهار	۰/۱۶۰-۰/۳۵۶
	دوم	متوسط	بهار و همدان	۰/۳۵۷-۰/۵۵۲
	اول	خوب	ملایر و تویسرکان	۰/۵۵۴-۰/۷۵۰
سطح بندی مناطق روستایی شهرستانهای استان به لحاظ شاخص توسعه انسانی در بخش جمعیت زنان (۰/۳۱۵=۰/۳۱۹) (۰/۳۱۹/۳=۰/۱۰۶ ۰/۶۳۴)	سوم	ضعیف	اسدآباد	۰/۳۱۵-۰/۴۲۱
	دوم	متوسط	بهار، رزن، کبودرآهنگ، همدان و تویسرکان	۰/۴۲۲-۰/۵۲۸
	اول	خوب	نهاوند و ملایر	۰/۵۲۹-۰/۶۳۵

۷- نتیجه و بحث

آنچه از این پژوهش بدست آمد، تأیید فرضیه هایی می باشد که بر نابرابری روند توسعه انسانی در بین جوامع مختلف تأکید می کنند. این نابرابری در بین شهرستانهای مختلف استان همدان و همینطور میان مناطق روستایی و میانگین استانی، و بین جمعیت زنان و میانگین کل جمعیت مشاهده گردید. یکی از عوامل ریشه ای در سطح توسعه انسانی سطح فرهنگی جامعه می باشد. جوامع به لحاظ سکونت از کوچ نشینی به یکجا نشینی از نوع روستا نشینی و سپس شهرنشینی در حال تحول می باشند. مسلماً توسعه انسانی که بیانگر روند تکامل می باشد، ارتباط عمیقی با مراحل سکونت انسانها دارد. استان همدان به لحاظ سکونت جزء استانهای با میزان بالای روستا نشینی و کشاورزی می باشد. در کنار این مسئله می توان گفت که بخش قابل توجهی از جمعیت شهری این استان بویژه بازار آن بیشتر بر جامعه کشاورزی و روستایی وابسته است. طبق آمار سال ۱۳۸۵ در حدود ۴۳ درصد از جمعیت استان در مناطق روستایی زندگی می کنند. این میزان در شهرستانهای کبودرآهنگ و رزن به ۸۲ و ۷۸ درصد نیز می رسد. از طرف دیگر این استان در منطقه سردسیر واقع شده که کشت در آن تک فصلی می باشد. لذا در این استان بیکاری بویژه بیکاری فصلی و پنهان امری شایع بوده و سطح درآمدها پایین است. طبق اعلام سازمان آمار نرخ بیکاری در استان همدان در پاییز ۱۳۸۹ برابر ۱۲/۹ بوده و این استان را در ردیف ۱۹ در بین ۳۰ استان کشور قرار می دهد. آمارهای غیر رسمی وضعیت استان را در گروه های نامطلوب کشور گزارش می کنند. این وضعیت نامطلوب نیز در داخل استان یکنواخت نمی باشد. بنابراین در چنین جامعه ای حق انتخاب ضعیف بوده و به گفته اینگلهارت پرداختن به حس ابراز وجود ضعیف است. حق انتخاب در جوامعی گسترده می باشد که فرصتها و منابع لازم مهیا است. جهت گیری ارزشهای مردم محدودیتهایی که شرایط اجتماعی بر قدرت و استقلال انسانی تحمیل می کنند، را منعکس می سازد. مردم دوست دارند که بعد از تهیه نیازمندیهای اصلی به خواسته های فرعی بپردازند، آنها انرژی خود را صرف اهداف دور از دسترس نمی کنند.

اولین همایش ملی زن و توسعه پایدار روستایی

توسعه انسانی مستقل از محیط نمی تواند صورت بگیرد. چرا که انسانها محیط خود را اصلاح می نمایند و محیط های سالم نیز اهداف و مقاصد انسانها را اصلاح می کنند. دانش و آگاهی که بنا بر نظر اینگلهارت در میزان ابراز وجود فردی شهروندان تأثیر فراوانی دارد و همینطور به زعم اسماعیل سراج الدین در کنار تغییرات جمعیتی، جهانی شدن و درآمد از عوامل مؤثر در تحول فرهنگی نمادین به شمار می رود، با توزیع نابرابری در استان مواجه است. این نابرابری در بین شهرستانها، مناطق روستایی و جمعیت زنان در قیاس با میانگین کل جمعیت مشاهده گردید. دانش نه تنها خود مؤلفه ای از مؤلفه های توسعه انسانی می باشد بلکه می تواند علت توسعه انسانی قرار بگیرد. همینطور این مؤلفه خود به دیگر پدیده ها از جمله درآمد و سطح اقتصادی مردم وابسته می باشد. سطح اقتصادی هم بر کمیت دانش و هم بر کیفیت آن تأثیر می گذارد. در مناطقی که سطح اقتصادی نامناسبی دارند نه تنها میزان تحصیلات و تحصیلات عالی پایین می باشد بلکه استفاده از اینترنت و کامپیوتر نیز در حد پایینی است. در تبیین سراج الدین اینترنت و علوم کامپیوتری از ابزارهای مهم دانش در عصر امروزی محسوب می شود که کارایی آموزش و پرورش را در جهان افزایش داده است. با این حال دسترسی و کاربرد نوآوریهای یادگیری بخاطر هزینه بالای این وسایل و پیش زمینه مورد نیاز با محدودیت مواجه می باشند.

علاوه بر دانش، تغییر جمعیت شناختی بخش لاینفک مکانیزم سازگاری تحول فرهنگی است که خود بیانگر توسعه می باشد. تغییرات جمعیتی خود هم عامل تغییر و تکامل فرهنگی و هم یکی از علل آن محسوب می شود. تغییر محیط زندگی یا مهاجرت از پدیده های تغییر جمعیت بوده که انسانها محیط شان را بخاطر ظواهر منفی رفتار اقتصادی و اجتماعی، تغییر میدهند. استان همدان در کل یک استان مهاجر فرست محسوب می شود که در آن برخی از مناطق از جمله شهرستانهای شمالی از مهاجر فرستی عمیقی برخوردار هستند. مهاجرت باعث از دست دادن بخشی از جمعیت و عمدتاً تحصیل کرده گان روستایی گشته و این خود ضریب توسعه انسانی را کاهش داده است. نیمه شمالی استان یعنی سه شهرستان کبودراهنگ، رزن و بهار یک منطقه روستایی بوده و بیش از دو سوم جمعیت آن در مناطق روستایی زندگی می کنند. در مقابل نیمه جنوبی یعنی شهرستانهای ملایر، تویسرکان و نهاوند و به خصوص مرکز استان از جمعیت شهرنشین قابل توجهی برخوردار است. متعاقب شهرنشینی به زعم سراج الدین و دیگر اندیشمندان تمرکز صنعت مطرح شده و جامعه صنعتی گنجایش جذب جمعیت از نواحی اطراف را دارد. در استان همدان بدلیل تک فصلی بودن کشاورزی و بالا بودن میزانهای بیکاری و بویژه بیکاری فصلی انبوهی از جمعیت روستاها را ترک نموده و به مناطق شهری هجوم می آورند. به نحوی که مهاجرت باعث رشد منفی جمعیت در برخی از شهرستانها از جمله رزن و کبودراهنگ گردیده است. در چنین جامعه ای که درآمدها نیز پایین است، گزینه مهاجرت انتخاب اغلب بوده و حق انتخاب در میان افراد باقی مانده تضعیف می شود. تفاوت سه قسمت استان یعنی قسمتهای شمالی، مرکزی و جنوبی استان نه تنها در کل شاخص توسعه انسانی بلکه در مؤلفه های مختلف بویژه دانش قابل مشاهده می باشد. در این بخش سطح تحصیلات در مناطق روستایی پایین تر از قسمتهای دیگر استان است.

نکته دیگر این است که سطح همه مؤلفه های توسعه انسانی در شهرستانها یکسان رشد نکرده است. همانطور که اسماعیل سراج الدین مطرح می کند این مؤلفه ها نه در تأثیرات شان مستقل هستند و نه هماهنگ عمل می کنند. بهداشت همانقدر که طول عمر را افزایش می دهد، میزان باروری را نیز افزایش داده و چالشهای شدیدی را بوجود می آورد. در حالیکه سطح طول عمر در شهرستانهای رزن و کبودراهنگ نسبت به مناطق دیگر مناسب بود، مؤلفه های دیگر در این مناطق ضعیف بوده است.

منابع و مأخذ

- ازکیا، مصطفی (۱۳۸۱) جامعه شناسی توسعه، تهران: مؤسسه نشر کلمه
- ازکیا، مصطفی و ایمانی، علی (۱۳۸۷)، توسعه پایدار روستایی، تهران: انتشارات اطلاعات.
- ازکیا، مصطفی و غفاری، غلامرضا (۱۳۸۴) جامعه شناسی توسعه. تهران: انتشارات کیهان.
- بختیاری، صادق، دهقانی زاده، مجید و حسین پور، مجتبی (۱۳۸۵) بررسی جایگاه استانهای کشور از منظر شاخص توسعه انسانی، مجله دانش و توسعه، شماره ۱۹.
- برنامه توسعه سازمان ملل متحد. (۱۳۸۲) گزارش توسعه انسانی سال ۲۰۰۳، ترجمه حسین غفرانی، امیر عباس فتح زاده، یاسر مالی، فرشاد مؤمنی و محمدرضا واعظ مهدوی، تهران: مؤسسه فرهنگی ابن سینا با همکاری معاونت امور اجتماعی سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور و برنامه توسعه ملل متحد.
- تودارو، مایکل (۱۳۷۸)، توسعه اقتصادی در جهان سوم، ترجمه غلامعلی فرجادی، چاپ هشتم، تهران: سازمان برنامه و بودجه.
- جمعه پور، محمود (۱۳۸۷) مقدمه ای بر برنامه ریزی توسعه روستایی: دیدگاهها و روشها، تهران: سمت.
- حسین زاده دلیر، کریم و ملکی، سعید (۱۳۸۵) بررسی وضعیت شاخصهای توسعه انسانی در استان ایلام، مجله ی جغرافیا و توسعه ی ناحیه ای، شماره ششم، بهار و تابستان ۱۳۸۵، صص ۱-۲۶.
- زنجانی، حبیب اله (۱۳۷۶) روشهای تحلیل جمعیت، تهران: انتشارات سمت.
- سازمان آمار ایران (۱۳۸۵) نتایج تفصیلی سرشماری استان همدان، سال ۱۳۸۵، تهران: سازمان آمار ایران.
- سازمان آمار ایران (۱۳۸۵) نتایج تفصیلی سرشماری شهرستان اسدآباد، سال ۱۳۸۵، تهران: سازمان آمار ایران.
- سازمان آمار ایران (۱۳۸۵) نتایج تفصیلی سرشماری شهرستان بهار، سال ۱۳۸۵، تهران: سازمان آمار ایران.
- سازمان آمار ایران (۱۳۸۵) نتایج تفصیلی سرشماری شهرستان رزن، سال ۱۳۸۵، تهران: سازمان آمار ایران.
- سازمان آمار ایران (۱۳۸۵) نتایج تفصیلی سرشماری شهرستان کبودراهنگ، سال ۱۳۸۵، تهران: سازمان آمار ایران.
- سازمان آمار ایران (۱۳۸۵) نتایج تفصیلی سرشماری شهرستان ملایر، سال ۱۳۸۵، تهران: سازمان آمار ایران.
- سازمان آمار ایران (۱۳۸۵) نتایج تفصیلی سرشماری شهرستان نهاوند، سال ۱۳۸۵، تهران: سازمان آمار ایران.
- سازمان آمار ایران (۱۳۸۵) نتایج تفصیلی سرشماری شهرستان همدان، سال ۱۳۸۵، تهران: سازمان آمار ایران.
- صادقی، حسین، مسائلی، ارشک، باسرخا، مهدی و کوهیان، مسعود (۱۳۸۹) محاسبه شاخص توسعه انسانی استانها با استفاده از رتبه بندی فازی، فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی، سال دهم، شماره ۳۷.
- عباسی نژاد، حسین و رفیعی امام، علی نقی (۱۳۸۵) ارزیابی شاخص توسعه انسانی در مناطق روستایی ایران، تحقیقات اقتصادی، شماره ۷۲، صص ۳۱-۵۴.
- فطرس، محمد حسن و بهشتی فر، محمود (۱۳۸۵) تعیین سطح توسعه یافتگی استانهای کشور و نابرابری بین آنها طی سالهای ۱۳۷۳ و ۱۳۸۳، مجموعه علوم انسانی، دی ماه ۱۳۸۵، شماره ۵۷، صص ۱۰۱ تا ۱۲۲.
- کاظمی پور، شهلا (۱۳۸۸) روشهای مقدماتی تحلیل جمعیت، چاپ سوم، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور
- لهسایی زاده، عبدالعلی (۱۳۸۳) جامعه شناسی توسعه، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور

منابع لاتین

- _____, ۱۹۹۰, **Human Development Report of the Islamic Republic of Iran**, ۱۹۹۹, United Nations in Islamic Republic of Iran and Plan and Budget Organization of Islamic Republic of Iran.
- _____, ۱۹۹۰, **Human Development Report**, ۱۹۹۰, USA, New York: United Nations Development Programme (UNDP).
- _____, ۲۰۰۲, **Human Development Report**, ۲۰۰۰, USA, New York: United Nations Development Programme (UNDP).

__ ۲۰۰۵, **Human Development Report**, ۲۰۰۵, USA, New York: United Nations Development Programme (UNDP).

__ ۲۰۱۰, **Human Development Report**, ۲۰۱۰, USA, New York: United Nations Development Programme (UNDP).

*Long, Norman (۱۹۷۷) **An Introduction To Sociology Of Rural Development**, London, ed: Tavistock.

*Sen, A. (۱۹۹۹). **Development as freedom**. Oxford: Oxford University Press.

*Servaes, J. (۱۹۹۹). **Communication for development**, New Jersey: Hampton Press

*Sirageldin, Ismail (۲۰۰۳) **Sustainable Human Development in the Twenty-First Century: an Evolutionary Perspective**, Encyclopedia of Life Support Systems, UK, Oxford: Eolss Publishers;

<http://www.eolss.net>

*Stiglitz, J. (۲۰۰۲). **Participation and Development: Perspectives From The Comprehensive Development Paradigm**. Review of Development Economics, ۶(۲), ۱۶۳-۱۸۲.

*Welzel, Chris, Inghart, Ronald and Klingeman. H, Dieter (۲۰۰۱) **Human Development as a Theory of Social Change: A Multi- Level and Cross-Cultural Perspective**, Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung.